

”Det Händer Inte Hos Oss”

- om hur *värderingsövningar* och *forumspel* kan skapa ett aktivt förhållningssätt till problem, konflikter, och förtryck.

Av Emelie Lundin

INNEHÅLL:

INLEDNING

1. Vad menas med övergrepp? 3
2. Hur kan man skapa ett aktivt förhållningssätt till övergrepp, förtryck, och orättvisor? 4
3. Hur pratar man om sådant som är svårt att prata om? 4
4. Vem kan använda sig av detta material – och hur? 5

VI BEHÖVER AKTIVA VÄRDERINGAR

1. Vad menas med aktiva värderingar? 6
2. Att träna aktiva värderingar 7
- 2.1 Varför ska man träna aktiva värderingar? 7
- 2.2 Hur ser övningarna ut? 8

FORUMSPEL SOM EN EFFEKTIV OCH FRIGÖRANDE METOD

1. Vad är forumspel? 14
2. ”De förtrycktas teater” – forumspelets historia 15
3. Hur fungerar forumspel? 16
- 3.1 Att få fram ett bra spel 16
- 3.2 Ledarens roll 16
- 3.3 Olika sätt att starta forumspel 18
- 3.4 Hur går själva spelet till? 21
- 3.5 Färdiga spel att använda 22
- 3.6 Exempel på två olika upplägg av arbetspass 31
- 3.7 Jokerns roll – om forumspel inför en inbjuden publik 22

AVSLUTNING 34

LITTERATURTIPS OCH LÄNKAR 35

INLEDNING

1. Vad menas med övergrepp?

Övergrepp kan delas upp i olika kategorier av kränkningar och övergrepp mot barn och ungdomar. Gränserna mellan dessa, och en del definitioner, kan dock ibland vara diffusa och går ofta in i varandra. Man skiljer t.ex. mellan psykisk och fysisk misshandel, men den som blir fysiskt misshandlad eller kränkt upplever ju alltid även ett psykiskt lidande.

Övergrepp mot unga begås både av vuxna och av andra unga. Enligt FN:s barnkonvention Artikel 1 anses alla personer under 18 år som barn. I Sverige gäller en del övergrepp som brott endast mot barn under 15 år. Dessa är:

- fysiska övergrepp/skada
- vanvård/försummelse
- känslomässiga övergrepp/psykiska övergrepp
- sexuella övergrepp

Om övergrepp har begåtts, är det alltid socialtjänst, polis och åklagare som har tolkningsföreträde när det gäller definition av brott. Sveriges riksdag fattade 2006 ett beslut om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Den nya lagens syfte är att förtydliga skolans ansvar när det gäller att garantera alla barns och elevers trygghet i skolan. Det innebär att diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning och funktionshinder förbjuds i skolan. Lagen innebär också att barn och elever får ett lagligt skydd mot annan kränkande behandling, som exempelvis mobbning. Denna nya lag började gälla den 1 april 2006.

Det är alltså oftast vuxna som avgör vad som är olämpligt eller olagligt att utsätta barn och ungdomar för. Det kan finnas en problematik i detta, som i allra högsta grad gör det nödvändigt för vuxna att diskutera dessa ibland svåra frågor med barn och ungdomar. Barn och ungdomar saknar ofta inflytande och makt i samhället, och är beroende av vad vuxna bestämmer och anser är viktigt eller inte. Det är också bra för barn och ungdomar att få möjligheter att diskutera och värdera attityder och beteenden som förekommer unga emellan. Det handlar om att vuxenvärlden måste lära sig att lyssna på barn och ungdomar, och ta deras tankar och åsikter på allvar. Och särskilt då det gäller barn och ungdomars egna villkor och problem.

2. Hur kan man skapa ett aktivt förhållningssätt till övergrepp, förtryck, och orättvisor?

När något redan har hänt kan man inte förebygga det, då är det för sent. Och när det gäller brott som människor begår mot varandra i brist på respekt och empati, räcker det inte med enkla ordningsregler för att inget ska hända. Det finns faktorer som gör att man begår övergrepp, men det finns även andra faktorer som gör att man inte begår övergrepp. Vad dessa är och består av, måste man i varje grupp diskutera och reflektera kring, allt för att skapa medvetenhet och förståelse.

Det finns ingen enkel lösning på problemen med övergrepp, förtryck och orättvisor unga emellan. Vuxna förväntar sig ofta att ungas beteenden och värderingar ska gå att styra med tydliga regler och uppfostringsmetoder, alltmedan den egna världen präglas av konflikter, diskriminering, våld och en massa andra problem. Barn och ungdomars förutsättningar och möjligheter bestäms ju alltid av det som vuxna skapar och beslutar om i samhället.

– ”Hur kunde det hända”? Frågar man sig när missförhållanden eller övergrepp kommer fram i ljuset, eller når kulmen med fruktansvärda konsekvenser. Då står man ofta frågande och tycker att det egentligen inte funnits några problem innan det inträffade ägt rum. Målet är att skapa en medvetenhet så alla i verksamheten kan reagera och våga säga ifrån när man upptäcker att någon behandlas felaktigt eller orättvist. Om man kan ge varandra feedback och tala öppet om värderingar och attityder har man kommit en lång bit på väg mot en tryggare gemenskap för alla.

3. Hur pratar man om det som är svårt att prata om?

För att lösa problem måste man kunna och våga ta i dem. Det kräver mycket av den som är som ledare för en grupp, då det ofta är ledaren som slår an tonen och pekar ut riktningen för den färd man vill att diskussionen ska ta. Det är också viktigt att ledaren ser till att ha alla med sig, annars kan ni inte nå målet tillsammans.

För att man ska få gruppen att våga prata, måste man skapa en grund av trygghet och tillit. Detta gör man främst som ledare genom att föregå med gott exempel. Men låt även gruppdeltagarna känna sitt individuella ansvar, genom att tillsammans i gruppen komma överens om hur ni alla var och en kan hjälpas åt för att skapa gemenskap och engagemang. Gör en muntlig överenskommelse där ni lovar varandra att göra ert bästa. Låt dessa ledord följa er:

- Ärlighet – Ni uppmuntrar varandra att tala sanning!
- Öppenhet och tolerans – Ni ska lyssna på varandra utan att fördöma!
- Respekt – Ni ska visa vördnad och empati för det som är känsligt eller svårt!

Att bara sitta ned och pressa fram ord och meningar kan ofta vara svårt när man ska diskutera ett viktigt eller känsligt ämne. Organiserade samtal och övningar är alltid bra som underlag. Tänk Er att värderingsövningarna i detta material kan hjälpa Er, och fungera som ett slags ”färdmedel” som tar Er igenom ämnet och skapar en aktiv process. En process som leder Er i utveckling, mot kunskap, insikt och stärkt gemenskap.

4. Vem kan använda sig av detta material – och hur?

Detta material kan användas av grupper i verksamhet med barn och ungdomar från 10 års ålder och uppåt. Syftet är att övningarna ska mynna ut i diskussioner och reflektioner ur olika perspektiv, och deltagarna bör därför åtminstone ha börjat mellanstadiet i skolan. Visserligen kan de flesta övningar och teman i stor en roll. Men ämnet ”övergrepp” kan vara både känsligt och svårt, och därför kan det vara klokt att hålla sig till dessa rekommendationer. Det handlar om att granska och analysera både sina egna och andras attityder och värderingar, och konsekvenserna av dessa.

Det behövs också en ledare som först sätter sig in i materialet och sedan leder gruppen igenom alla övningarna och även själva spelet. Det behöver inte nödvändigtvis vara en vuxen, men personen bör vara minst 15 år och ha tidigare erfarenhet av att leda i grupp.

VI BEHÖVER AKTIVA VÄRDERINGAR

1. Vad menas med aktiva värderingar?

Våra värderingar är grunden till våra attityder och handlingar, det vi säger och gör

– eller det vi inte gör eller säger, varje dag!

Vi bär alla på värderingar, utan att vi behöver vara medvetna om det. Samhället vi föds in i försöker överföra uppfattningar om rätt och fel på oss; genom hur vi uppfostras av våra föräldrar, skolans och arbetsplatsens regler, landets lagar, personliga relationer, medias och kulturens budskap, religionens moral osv. Dessa olika instanser är dock väldigt sällan överens, och resultatet kan ofta bli förvirrande och motsägelsefullt. Samtidigt som det drar i oss från flera olika håll, tycker vi att vi ska veta vilka vi är, och vad vi tycker och vill.

När trycket blir för stort på oss människor är det svårare att hålla våra ideal levande. En tillvaro fylld av glapp mellan åsikter och handlingar tenderar att bli ganska outhärdlig. Ibland leder det till att människor försöker genomföra handlingar som de verkligen kan stå för, men alltför ofta leder det till att man istället antar en likgiltig eller främlingsskapande livssyn i stil med: ”Det spelar väl ingen roll om jag gör rätt när alla andra gör som de vill.”

För unga människor är detta förödande, då det också ofta sammanfaller med deras reella brist på makt och inflytande.

Exempel:

- ”Varför sparkade ni sönder alla kontakterna i skolan?”
- ”Det bara blev så”.

Det handlar om att man måste stötta ungas självkänsla så att de förmår se sin egen initiativ- och handlingsförmåga. Göra individen medveten om att ”någonstans fattade du ett beslut som var avgörande för din delaktighet i vandaliseringen”. Ställa frågor som: ”Vilket var beslutet?”, ”Vad påverkade dig?” och ”Hur kunde du ha gjort istället?”.

Genom att söka och träna våra aktiva värderingar blir vi mer medvetna om våra val, och vad som styr dem.

Detta innebär aktiva värderingar:

- ett frivilligt val
- ett val bland många alternativ
- ett eftertänksamt val med hänsyn till konsekvenserna
- ett val man är stolt och nöjd med
- ett val man kan berätta för andra
- ett val man handlar/agerar efter
- handlingar som man upprepar

Som vuxen kan det vara nyttigt att ibland syna sina egna värderingar. Som ledare för unga människor är det helt nödvändigt. Som ung behöver man bli uppmuntrad att söka och skapa egna värderingar som man kan och vill tro på.

2. Att träna aktiva värderingar

2.1 Varför ska man träna aktiva värderingar?

Genom olika övningar och organiserade diskussioner kan man enkelt träna upp sina *aktiva* värderingar, dvs. värderingar som är ens egna och som man själv tänkt igenom noga. Metoden introducerades i Sverige på 70-talet av John Steinberg, och har kommit att få stor genomslagskraft i skolornas ANT (Alkohol, Narkotika, Tobak)- och samlevnadsundervisning. Syftet med övningarna är att engagera människor till att bli mer medvetna, och man försöker lära ut *värderande* och inte *värderingar*. Det handlar alltså om att man får lära sig att tänka efter och skapa egna uppfattningar om rätt och fel, istället för att lära sig vad man ska tycka är rätt och fel. När vuxna försöker tala om för unga hur man ska tänka och vilka åsikter som är rätt, resulterar det ofta i en form av moraliserande som nästan aldrig går hem. Vuxna och barn har olika perspektiv, och det kan ofta vara svårt för unga att känna igen sig i eller förstå det som vuxna talar om. Det betyder dock inte att man som vuxen ska avstå från att berätta sina åsikter eller vad man tycker i olika diskussioner. Men det är viktigt att man respekterar unga människors egna erfarenheter och tankar kring olika problem. Redan vid sju års ålder har de flesta fått ett antal svidande livserfarenheter som innehållit olika aspekter av orättvisa. Man är dessutom klarögd nog att se och känna andras utsatthet, och har ofta en mer direkt kontakt med sin känsla för rättvisa och solidaritet än vad många vuxna har.

Det är utvecklande både för individen och för samhället, när man lär sig att se och uppmärksamma sina vardagliga ord och handlingar.

När Ni arbetar med värderingsövningar får var och en påbörja den mödosamma, men också tillfredsställande vandrigen mot medvetenhet om sina egna tankar och känslor.

Genom värderingsövningar får vi tillfälle att:

- tänka efter och ta ställning
- träna oss i att uttrycka våra åsikter
- motivera våra ståndpunkter
- träna oss i att lyssna på andra

Ni får också tillfälle att bearbeta värderingar och attityder som kan öka samstämmigheten mellan ord och handling. Allt för att motverka uppfattningen av att saker ”bara händer”, eller ”råkar bli” på det ena eller andra sättet. Genom att lära oss ta ansvar och våga säga ifrån när vi tycker att något är fel kan vi själva påverka vår situation och gemenskap.

2.2 Hur ser övningarna ut?

Här följer några värderingsövningar under temat ”övergrepp”.

Dessa övningar ska alltid ledas av någon. Beakta det ansvar som detta innebär, och tänk på att inte främst föra fram Dina egna åsikter som ledare, utan uppmana istället gruppen att fritt diskutera kring ämnet. Om någon i gruppen skulle fram åsikter som Du som ledare tycker är helt fel, eller rent av extrema, försök lyssna öppet även till sånt som strider mot din egen övertygelse. Visa inte upprördhet, utan ställ klagörande frågor som tvingar personen att motivera sin ståndpunkt. Genom att förklara vad man menar får både personen själv och övriga i gruppen upptäcka hur pass genomtänkta åsikterna är. Låt också gruppdeltagarna ifrågasätta och kräva förklaringar av varandra. Tänk bara på att frågor aldrig får ställas med ironi eller sarkasm. Ärlighet och rak kommunikation är nödvändigt för att diskussionen ska vara konstruktiv.

Som ledare kan du vara med i presentations- och lära-känna-övningarna, men du ska inte delta i de rena värderingsövningarna själv. Se gärna stycket om ledarrollen i forumspel för mer riktlinjer för ledaren.

NAMNÖVNING

Ni sitter i en ring tillsammans. En person börjar med att säga sitt namn, men med ett adjektiv (ett ord som beskriver en egenskap, eller hur någon/något är) framför som börjar på samma bokstav som namnet, t.ex. Kreativa Kristina eller Envisa Emil. Nästa person ska sedan göra likadant med sitt namn, men först upprepa deras namn som sagts innan.

Det här är ett roligt och effektivt sätt att lära sig varandras namn om man från början inte känner varandra.

PRESENTATIONSÖVNING/ ATT KOMMA IGÅNG OCH PRATA

Ni sitter i par och berättar för varandra:

- det här gör mig arg/glad
- om jag fick bestämma över världen en dag

Ni går tillbaka till gruppen och redovisar vad vi pratat om. Man återberättar det som kompiserna sagt. Man lyssnar på ett annat sätt när man sedan måste återberätta det man hört. Man blir också mer medveten om hur man uttrycker sig, när man hör någon annan återberätta det man själv har sagt.

PARSAMTAL

När temat för värderingsövningarna bestämts eller presenterats, samtalar vi i några minuter med den som sitter närmast kring ämnet. Försök svara på frågor som:

- Vad tänker jag på när jag hör ämnet?
- Vad är mina erfarenheter kring ämnet?

Vi går sedan tillbaka till den stora gruppen, och sammanfattar vad alla pratat om. Om det finns tillgång till white board eller blädderblock, kan vi gärna skriva ned allas sammanfattade tankar och ord.

Det här är en bra språngbräda, för att leda gruppen in på ämnet som ska behandlas.

FYRHÖRNSÖVNING

Ledaren ställer en fråga till gruppen. Ni delar sedan in rummet i fyra hörn och lägger fyra A4-papper, ett i varje hörn, med ett visst svar skrivet på respektive papper. Man kan också hänga svaret/påståendet på väggen i hörnet. Vi visar att vi tar ställning genom att fysiskt ställa oss vid det svar (i det hörn) som vi håller med. Har man ett annat svar än de som är givna ställer man sig i det öppna hörnet.

Fråga A: Vilken form av övergrepp skrämmar Dig mest?

1. Att bli misshandlad eller slagen.
2. Att bli sexuellt trakasserad eller våldtagen.
3. Att bli mobbad eller utfrys.
4. Öppet hörn.

Fråga B: Den som utsätter andra för övergrepp gör det för att han/hon:

1. Är rädd för att själv bli utsatt.
2. Njuter av det.
3. Känner de andras förväntningar att han/hon ska ha den rollen.
4. Öppet hörn.

Fråga C: Tycker Du att det är svårt att ibland stå upp för det Du tycker är rätt eller fel?

1. Ja. Det är inte alltid man vågar eller kan förmå sig att säga ifrån.
2. Nej. Om man vet vad man tycker är det aldrig svårt att säga ifrån.

3. Nja, ibland kan man tycka att något är fel men det kanske inte är ens eget ansvar att säga ifrån.
4. Öppet hörn.

Fråga D: Hur skulle Du reagera om någon nära anhörig eller vän till Dig kom ut som homosexuell?

1. Det skulle inte spela någon roll för mig.
2. Jag skulle tycka det var jobbigt.
3. Jag skulle tycka det var bra.
4. Öppet hörn.

Ta ställning och diskutera. Uppmuntra alla att motivera varför man valt ett visst hörn. Tänk på att det inte gör något om någon blir ensam i ett hörn. Uppmuntra istället alla att våga välja det hörn man verkligen tycker känns mest rätt. Uppmana varandra i gruppen att vara ärliga, och ge alla chansen att byta hörn om man under diskussionens gång skulle ändra sig. Kom ihåg att det inte finns något som är rätt eller fel i sådana här sammanhang!

Hitta gärna på egna frågor med svar som passar just er grupp!

RANGORDNINGSÖVNING

Varje deltagare skriver en egen personlig rangordningslista på minst fem saker utifrån en given fråga. Sedan går man samman i små grupper med 2-4 personer i varje grupp, och diskuterar det man skrivit ned. Sedan ska gruppen samsas om minst tre saker som man är överens om är viktiga sociala faktorer som kan förebygga övergrepp, eller viktiga egenskaper hos en ledare.

Exempel på frågor:

Fråga 1: Vilka tror Du är de viktigaste faktorerna som gör att det *inte* begås övergrepp i grupper bland barn och ungdomar?

Fråga 2: Vilka är de viktigaste egenskaperna hos en bra ledare?

Hitta gärna på egna frågor som kan passa just er grupp!

STÅ PÅ LINJE 1-6

Denna övning kräver ett visst mått av trygghet och tillit i gruppen. Den kan fungera som en bas för en konstruktiv diskussion utifrån egna erfarenheter som deltagarna har. Man kan ju ha känt

sig utsatt i andra sammanhang än det man befinner sig i för tillfället. Att prata om och diskutera sådant kan göra att gruppens hierarkier rubbas, och att man kan se varandra på ett nytt sätt. Vi lägger ut siffror på golvet och ställer oss där vi tycker att det stämmer bäst för var och en. Försök vara ärliga och ta del av varandras upplevelser och erfarenheter. Om man inte vill motivera den plats man valt på skalan, så behöver man absolut inte göra det.

Fråga: Hur säker och trygg brukar Du känna Dig? (T.ex. i skolan eller på din fritid tillsammans med andra unga)

Osäker/Otrygg

1

2

3

4

Mycket säker/Mycket trygg

5

6

Lysna på varandra och visa respekt, då denna övning kräver förtroende!

HANDUPPRÄCKNINGSPÅSTÅENDEN / HETA STOLEN

Vi visar vad vi tycker genom att:

- hålla upp båda händerna i luften om vi håller med
- hålla båda händerna mot golvet om vi inte håller med
- lägga båda händerna i kors över bröstet om känner att vi inte vet vad vi tycker

Man kan också sitta på stolar i en ring, och låta dem som håller med att resa sig och byta plats med varandra. Den som inte håller med, eller är osäker, sitter kvar. Ett bra tips är att alltid ha en tom stol, så ingen behöver gå tillbaka till den plats man satt på. Ibland kan det ju vara så att det bara är en person som reser sig för att byta plats.

Ett gott råd är att börja med några påståenden som inte är så laddade, så att gruppen får prova att sträcka upp/ned händerna eller byta stolar och få en känsla för hur övningen fungerar.

Exempel på inledningspåståenden:

- Sommaren är den härligaste årstiden.
- Jag skulle gärna bo utomlands under några år av mitt liv.
- Musik spelar en stor roll i min vardag. Osv.

Påståenden i temat:

- Det är mer våld bland unga i dag än för hundra år sedan.
- Om man blir mobbad beror det ofta på att man är annorlunda eller konstig.
- Mobbing är mer vanligt än man kan tro.

- Sexuella trakasserier mellan unga har ökat.
- Att vara utmanande klädd är som att be om att bli sexuellt trakasserad.
- Den som har ett funktionshinder behöver mycket tolerans från samhället.
- Om någon blir illa behandlad är det allas ansvar.
- Det är viktigt att man kan se vem som är tjej och vem som är kille.
- Det är naturligt för killar att ta till våld.
- Tjejer har värre utfrysningmetoder än killar.
- Starka människor slåss mindre.
- Som ung är det svårare att våga visa vem man verkligen är.
- Homosexuella ska ha samma rättigheter som heterosexuella i samhället.
- Dataspel, film och TV gör att misshandeln ökar.
- Kvinnor och män är lika mycket sexobjekt i vårt samhälle.
- Unga saknar stöd från vuxenvärlden.
- Vuxna har lättare att stå emot gruppptryck än vad unga har.
- Den som slår har ofta själv blivit slagen.
- Tjejer och killar har samma möjligheter i vårt samhälle.
- Elaka ord är värre än slag.
- Barn är mer utsatta än vuxna.
- Ibland säger tjejer nej när de menar ja.
- Alla borde diskutera mobbing, diskriminering och sexuella trakasserier.
- Det går att stoppa våldet i vårt samhälle.

Om man har problem med starkt gruppptryck i sin grupp så kan man be deltagarna att blunda när man sträcker upp eller ned händerna. På så sätt undviker man att någon eller några starka ledare i en grupp styr hur de andra tycker. Det viktiga är att man tänker efter, tar ställning, och sedan själv inom sig själv reflekterar över hur man tar ställning.

Använd gärna dessa övningar och hitta på egna teman, ämnen, och frågor.

LYCKA TILL!

FORUMSPEL – EN EFFEKTIV OCH FRIGÖRANDE METOD

1. Vad är forumspel?

Ett forumspel är ett gestaltande rollspel som tar upp ett för gruppen aktuellt eller relevant problem, t.ex. gruppsytryck, rasism, droger, Jantelagen, översitteri, stress eller mobbing. Själva spelet är kort, tar mellan fem till tio minuter, och visar problemet i en lätt identifierbar situation. Den som i spelet brottas med problemet eller är utsatt i det, misslyckas i sina strävanden, och spelet slutar alltid olyckligt. Gruppen som har förberett ett spel tar hjälp av sedan hjälp av publiken för att hitta olika lösningar. Det handlar om att publiken får gripa in, byta plats med skådespelarna för att ändra handlingen. Men man byter aldrig ut den person som är förtryckare eller den som driver problemet, utan istället den som är utsatt eller ”förtryckt”.

Metodens syfte är att analysera och diskutera motsättningar och konflikter under kreativa former. Det handlar om att pröva nya lösningar och hitta vägar ut ur förtryck och förnedring. Man vill ge deltagarna ökad självkänedom, starkare självkänsla, och verktyg för att upptäcka, kunna analysera, och ta sig an problem som finns överallt där det finns människor.

Forumteaterns mål är:

- Att förvandla den passiva åskådaren till en aktiv deltagare – huvudrollsinnehavare.
- Att ge människan möjlighet att träna sig inför verkligheten och förbereda sig för framtiden.
- Att bryta inre och yttre förtryck.

Det är viktigt att inte förväxla forumspel med det som kallas för psykodrama, även om dessa båda metoder har abstrakta och ibland svårförklarade skillnader. Psykodrama är en terapiform som måste ledas av en utbildad psykodramaterapeut. Man använder sig där av rollspel för att behandla och förändra en eller flera personers egna privata livshistoria och beteendemönster. Ett bra sätt att förtydliga skillnaden mellan forumspel och psykodrama är att under stryka att psykodrama strävar att förändra individen, medan forumspel strävar efter att förändra samhället. I forumspel är problemet kollektivt, och man behöver aldrig visa mer av sitt inre än vad man har lust till. Man kan använda sig av forumspel för att lösa en aktuell konflikt i en grupp, men den ska då beröra alla som deltar. Dessutom ska man då även vara noga med att personer aldrig ska spela sig själva. Man ska aldrig spela upp och försöka behandla någons privata problem i gruppen. Sådant kan vara mycket svårt att hantera och konsekvenserna kan vara förödande, både för individen och för gruppen som helhet.

2. "De förtrycktas teater" – forumspelets historia

Forumteatern växte fram i Brasilien under åren 1956-1971 genom teatergruppen Areateatern i São Paulo, och deras ledare Augusto Boal. Areateatern ville göra en teater som var förankrad i det latinamerikanska folkets kamp och kultur. Teatergruppen gjorde en intrig med ett krisartat slut, som spelades upp för olika arbetargrupper. När skådespelarna nått fram till krisen stannade de spelet, och vände sig sedan till publiken för att få förslag till repliker och handling. Sedan iscensatte skådespelarna publikens idéer samtidigt som några skrev ned allt som sades och gjordes. Men vid ett tillfälle, när man flera gånger försökt spela det som en man i publiken föreslagit utan att denne var nöjd med resultatet, blev Augusto Boal så frustrerad att han ropade: - "Men kom upp och gör det själv då!".

Och i detta ögonblick uppstod något helt nytt. Gruvarbetaren gick upp och spelade sig själv. Det var ju hans liv och förtryck som skildrades. Skådespelaren hade aldrig ens varit i en gruva, än mindre blivit utsatt för förnedrande behandling av en förman.

Genom att gå upp på scenen bröt gruvarbetaren gränsen mellan spel och verklighet, mellan roll och individ. Det är detta gränsöverskridande som gör att forumteatern så starkt engagerar och förankrar deltagarna, menar Boal.

"Jag ingriper i en forumteaterpjäs som skildrar en bestämd situation och som gestaltas av roller. Men jag ingriper därför att jag identifierar mig med huvudpersonen eller för att jag uppfattar likheten mellan pjäsen och verkligheten. I bägge fallen sammansmälter min identitet med huvudpersonens. Rollen och jag som individ blir ett."

Augusto Boal ur *Förtrollad, förvandlad, förstenad*.

Augusto Boal kom att kalla forumteatern för "de förtrycktas teater", och levde under många år i landsflykt för sitt arbete i Brasilien.

Forumteatern i Sverige har utvecklats av Katrin Byréus som är dramapedagog med lärarbakgrund. Hon blev först inspirerad av hans arbete genom att läsa de böcker han skrivit om detta, men senare fick hon även möjlighet att gå en kurs hos Boal själv.

I sin bok *Du har huvudrollen i ditt liv* knyter Byréus an till den mer pedagogiska rollspelstraditionen och lanserar konceptet "forumspel". Det är en blandning av forumteater med olika gestaltande övningar och lekar, samt värderingsövningar med organiserade diskussioner.

3. Hur fungerar forumspel?

3.1 Att skapa ett bra spel

Det viktigt att stämningen och atmosfären i gruppen är präglade av engagemang, leklust och frivillighet. För att deltagarna ska vilja vara aktiva måste de känna sig trygga. Man ska kunna experimentera och våga ta risken att ”göra bort sig”, utan att bli utskrattad eller fördömd av vare sig grupp eller ledare.

Kom ihåg att ni gör det här för att inspirera varandra att komma till rätta med problem och konflikter, inte komma på roliga repliker eller göra sig till inför publiken.

Du som är ledare kan börja arbetet med att sluta en muntlig överenskommelse med gruppen, om att alla ska försöka ta ansvar för att jobba för de förutsättningar som beskrivs i början av detta stycke. Om man kan lägga fram det som ett ärligt och positivt förslag som gynnar alla i gruppen, istället för som stränga krav och negativa tillrättavisanden, så brukar det gå ganska bra. Då kan man få åtminstone de flesta i

3.2 Ledarens roll

I forumspel behöver alltid man en positiv och flexibel ledare som kan vägleda gruppen rätt.

Gruppen kan alltså inte gemensamt ta sig igenom övningarna på egen hand, utan det krävs att en eller två utsedda ledare först sätter sig in i metoden och övningarna för att sedan leda deltagarna.

Ledarens intresse och energi har stor betydelse för resultatet när man sysslar med forumspel.

Vanligtvis är det dramapedagoger, lärare, eller utbildade ledare som leder och driver forumspel.

Ni kanske har en sådan person i er grupp, att utse till ledare för ert forumspelsarbete. Har ni inte det, kan ni utse en annan lämplig person som kan fördjupa sig i detta material och sedan leda gruppen genom övningarna och spelet.

Ledarrollen här är inte densamma som den traditionella lärarrollen. Det finns här inget facit, och inget stoff som ska läras in och redovisas för gruppen. Ledaren ska istället förklara och leda övningarna och spelet, utan att tala om vilka åsikter som är rätt och fel. Kom ihåg att ni gör det här för att starta processer, i gruppen och i varje individ, som ska leda till insikt, kunskap, och ökad förståelse och empati!

En del ledare njuter av friheten att få vara jämbördig samtalspartner med sina deltagare, och tar gärna platsen som den mest pratsamma i gruppen. Det är inte heller meningen. Som ledare har man ett visst ansvar att hålla tillbaka sig själv som individ, även om det inte skulle vara särskilt stor åldersskillnad mellan ledaren och deltagarna. Man måste vara medveten om att man i

ledarrollen automatiskt utgör en auktoritet för resten av gruppen, och att det i sin tur innebär att man har en viss del makt och inflytande över deltagarna.

Ledaren ska aldrig delta i spelet, utan se istället till att ställa de rätta frågorna som kan leda spelet och diskussionen framåt. Man bör också vara observant på det som händer i gruppen, särskilt om det är ett känsligt ämne som behandlas. Det är alltid ledarens ansvar att stoppa spelet eller bryta en diskussion som på allvar skulle kunna göra skada för en individ eller gruppen som helhet.

Man bör också tänka på vad man gör när den stora gruppen splittras i mindre enheter för att diskutera och förbereda ett spel. Det har en klart negativ verkan på deltagarna om ledaren sjunker ned i soffan med Aftonbladet och en chokladbit, eller börja ringa privata samtal på mobilen etc., medan grupperna arbetar. Man kan istället försäkra sig om att alla har förstått instruktionerna, och meddela sedan var man finns eller att man kommer att gå runt till varje grupp. Som ledare ska man vara fokuserad på gruppen. Passa på att göra egna anteckningar, städa upp i rummet eller kolla i köket att det finns frukt till pausen osv.

Om man väljer att gå runt till grupperna, bör man vänta en stund så att de får en chans att komma igång själva först. När man sedan väl börjar gå runt, kan det ibland vara bra att påminna en del om inte bara sitta på stolarna och prata, utan att också gå upp på golvet och prova olika idéer genom att testspela dem.

3.3 Olika sätt att starta forumspel

För att komma igång kan det vara bra att börja med några lekar och övningar som befrämjar samarbete, kroppskontakt, inlevelse och gestaltande arbete.

Du som är ledare ska uppmuntra gruppen att våga leka och interagera. Även om det bara handlar om lek så har det stor betydelse för gruppen att man kan närma sig varandra och våga släppa på prestigen. Kan man inte göra det i leken, är det ännu svårare sedan i verkligheten. Sitter man bara och putsar på sin prestige när det är dags för verkliga problemsituationer händer ingenting mer än att rädslan hindrar oss från att agera, och orättvisor och förtryck förblir oförändrade.

Här följer några exempel på roliga lekar och övningar:

NAMNKULL

Den/de som är kullare ska jaga de andra i gruppen och försöka ta dem genom att nudda dem på kroppen. Blir man tagen stannar man då och ”fryser” på den plats man står. Vem som helst kan då rädda den som är tagen, genom att lägga sina händer på hans/hennes axlar och säga hans/hennes namn. Kullarna ska försöka förstena hela gruppen och gruppen kan hålla sig

levande genom att alla hela tiden hjälper varandra. När man säger någons namn kan man inte själv bli tagen.

OMVÄND KATT & RÅTTA-LEK

- Gruppen står i ring, arm i arm parvis, med ansiktena vända in mot mitten.
- Två personer börjar jaga varandra. Den som jagar är en listig och snabb katt, och visar detta med ljud och kroppsspråk i mycket inlevelse. Den jagade är en rädd och panikslagen råtta, och även denna person visar detta med röst och kropp.
- Råttan räddar sig genom att haka tag i ett nytt par. Den andra yttersta i detta par måste nu släppa taget och springa, men inte för att bli jagad utan för att jaga. Den som var katt tidigare blir nu istället råtta – man vänder alltså på rollfördelningen.
- Blir råttan tagen av katten blir rollerna omvända igen.

Den här typen av omvänd "katt & råtta"-lek är bra, då man undviker att en och samma person kan riskera att få jaga länge för att man inte är lika snabb som de andra. Bjud på inlevelse och överdriv rollgestaltningen av den hungriga katten och livrädda råttan, så kommer ni att ha mycket roligt i denna lek!

HÄR KOMMER VI!

- Dela in gruppen i två lag som står mitt emot varandra med bra springyta emellan, 4-5 meter. Lagen bestämmer var för sig i hemlighet ett yrke som de ska föreställa genom att mima och bara använda kroppsspråket.
- Sedan krockar alla i ett lag armkrok med varandra och går mot det andra laget samtidigt som man ropar i kör "Här kommer vi, här kommer vi..." osv.
- När laget kommit tillräckligt nära de andra sätter motståndarna upp sina händer och säger: "Stopp, inte ett steg till förrän ni säger vilka ni är!"
- Det första laget börjar då visa sitt yrke. Nu är det fritt fram för motståndarna att börja gissa, genom att rakt ut säga det de tycker att de ser.
- När någon gissar rätt slutar alla mima, och skyndar sig snabbt att springa tillbaka till sin sida medan motståndarna springer efter för att fånga dem. Om man blir tagen går man över till det andra laget.
- Den som "vinns över" till motståndarsidan får veta vilket yrke som ska visas, så att man kan vara med och mima.

Så här håller man på, och skiftar så att båda lagen får turas om att gå mot varandra och mima åtminstone tre yrken var. När båda lagen har visat alla tre yrken är leken slut, och det lag som har flest på sin sida har vunnit.

ÅSKÅDARNA

Två lag placeras i rummet så långt ifrån varandra att de kan prata ostört inbördes. Varje lag bestämmer sig för en händelse som de ska vara åskådare till. Händelsen kan vara hemsk, rolig, spännande, romantisk, brutal osv. Den kan utspela sig på marken, i luften, ja var som helst. Gruppen ska sedan gestalta (spela upp) hur de bevittnar händelsen så tydligt att motståndarlaget kan se vad det är. Inga ord eller ljud får användas, bara kroppsligt utspel. Gissarlaget får diskutera inbördes, men de ska inte ropa svaret utan gestalta det. Någon kanske tror att det handlar om en trapetsuppvisning på cirkus. Då markerar de trikåer, paljetter och låtsas svinga sig i avancerade kombinationer. Är det rätt byter man så gissarlaget får vara åskådare. Är det fel gissat så förlorar gissarna en lagmedlem till motståndarna. Det är viktigt för åskådarna att förbättra och förtydliga sin improvisation, varje gång gissarna misslyckas.

SKULPTURÖVNINGAR

”Skulptera land och stad”

Detta är en bra skulpturövning att starta med eftersom man då börjar med att gestalta något som inte är känsligt eller laddat. Det blir lättare att sedan skulptera ett allvarligt problem eller en konflikt, om man först har fått prova med ett enklare tema. Dela upp er i grupper om fyra och fyra. Dela ut lappar med olika geografiska förslag, t.ex. ”Visby”, ”Grönland”, ”Falun” osv. Hitta gärna på exempel som passar just er! Varje grupp ska sedan skapa en ”frost” skulptur, där alla i gruppen ingår, som gestaltar den plats de fått på lappen. Låt sedan de alla i gruppen beskåda, tolka och gissa varandras skulpturer.

”Skulpturer av orättvisor”

Låt varje grupp skulptera en orättvisa. Man kan dela ut lappar eller låta grupperna hitta på själva. Låt sedan alla analysera och tolka varandras skulpturer. Diskutera och resonera högt med varandra när ni tolkar. Tänk på att det inte finns rätt eller fel här, utan att allt handlar om vad man ser och uppfattar. Ibland har gruppen tänkt gestalta något som inte riktigt går fram till åskådarna. Detta behöver inte vara något negativt, alla tolkar ju utifrån sina egna referensramar. Låt det istället vara ett intressant perspektiv för er diskussion.

”Bryt orättvisan – skulptera om”

Utgå ifrån föregående skulptur. Låt åskådarna gå in och skulptera om orättvisorna så att de istället visar motsatsen. Tala inte bara om för personerna i skulpturen hur ni vill att de ska stå, utan gå in och forma om hela skulpturen för hand istället. Flytta på personer och lyft på armar och ben osv. Analysera och diskutera med varandra när ni skulpterar!

”Skulptera tema”

Detta kan fungera som en bra inledning till forumspel med ett särskilt tema som ska behandlas. Börja med att låta mindre grupper skapa en skulptur som gestaltar temat ni har valt, t.ex. mobbing, utfrysning, status osv.

Titta sedan på varandras skulpturer, och diskutera hur ni tänkt och vad ni förknippar med temat som valts.

”Tryck på volymknappen”

En av åskådarna går fram och trycker lätt på ryggen på en av rollerna i skulpturen. Denne ger då röst åt sina inre tankar eller känslor, utifrån den position som han/hon har i skulpturen.

3.4 Hur går själva spelet till?

Dela upp gruppen i mindre grupper om 4-7 personer. Välj ett färdigt spel från detta material, eller hitta gärna på ett eget under det tema ni vill behandla. Tänk på att inte välja samma spel i flera grupper. Alla kommer att vara med och vara aktiva i behandlingen av varandras spel, och om två grupper väljer samma spel får ni ta samma diskussioner två gånger. Man ska också alltid ha gott om förberedelsestid i gruppen, mellan 20-45 minuter, så man hinner diskutera igenom och repetera sitt spel minst en gång.

Instruktioner till grupparbetet:

1. Låt varje deltagare i gruppen berätta kort om sina tankar kring ämnet och temat när Ni börjar.
2. Tänk på att ett forumspel bör ha:
  - a. En tydlig konflikt som angår publiken.
  - b. En speltid på 5-10 minuter.
  - c. Ett ”eländigt” slut.
3. Prova era idéer i praktiken! Bygg skulpturer!
4. Var och en väljer själva om de vill vara med i spelet, och vilken roll de vill gestalta.

5. Om spelet bygger på en deltagares personliga erfarenheter, bör denne spela sin motpart, inte sig själv.

Instruktioner till grupparbetet forts.

6. Ge rollpersonerna andra namn än de egna.
7. Använd gärna konstnärliga eller ”orealistiska” grepp, men tänk på att innehållet i berättelsen alltid ska vara realistiskt.
8. Bygg in handlingar i spelet. Undvik enbart stillasittande.
9. Repetera alltid ert spel minst en gång.

När förberedelserna är klara är det dags att spela upp era spel för varandra. Man börjar alltid med att spela igenom hela spelet, från början till slut, utan att göra några avbrott. Sedan tar man om det från början, och nu är det fritt för vem som helst i publiken att när som helst ropa ”Stopp!”. Och detta gör man när man tycker sig se möjligheter för den eller dem som är utsatta, att säga eller agera annorlunda för att börja frigöra sig eller lösa problemet. Den som har ropat ”stopp” blir då inhoppare och får kliva in och byta plats med skådespelaren i spelet. Den som ropat ”stopp” är också den som bestämmer varifrån spelet ska tas om, när man ska göra sitt in hopp. Experimentera gärna, och var inte rädda för att låta flera inhoppare få prova sina idéer (dock en i taget).

Om aktörerna som spelar förtryckare aldrig ändrar sig, utan spelar alltför mekaniskt eller känslolöst, kan det verka orealistiskt. Publiken kan då påvisa detta genom att ropa: ”Stopp!” ”Saga!” Har aktörerna valt en realistisk spelstil ska forumspelet ligga så nära verkligheten som möjligt, dvs. både aktörer och inhoppare bör agera trovärdigt så att deras handlingar går att använda i verkligheten.

Avsluta alltid ett spel med en gemensam diskussion, där ni analyserar spelet och hur det förändrades eller inte förändrades pga. olika lösningar eller faktorer. Låt alla komma till tals, även de som inte varit uppe och spelat själva!

3.5 Färdiga spel att använda

Här följer nu några exempel på spel som ni kan använda för att komma igång. Det är inte så vanligt att i forumspel använda färdigformulerade spel. Gruppen får eller väljer istället oftast ett ämne eller ett tema, som man sedan arbetar fram ett händelseförlopp utifrån. Men det fungerar också bra att arbeta med mer eller mindre färdiga spel. Dessa nedan kan användas, både som de är, men känn er också fria att ändra och anpassa dem så att det fungerar bra för just er grupp. Det är viktigt att spelet och dess innehåll känns verklighetstroget och seriöst för den egna gruppen.

Tänk på följande:

- Dialogen som finns angiven i dessa spel är alltid bara ett riktmärke för att förtydliga situationen och temat som ska gestaltas. Hitta på egen dialog och bygg ut den så att den passar er!
- Personerna i spelen står alltid angivna som A, B, C etc. Ibland är personerna bestämda som kille eller tjej, och ibland är det upp till er att själva bestämma detta. Se dock alltid till att ni har namn på rollkaraktärerna i ert spel, för inlevelsens skull. Undvik att ta era egna namn, då detta kan kännas märkligt om spelet är dramatiskt eller behandlar ett svårt ämne. Tänk på att ni spelar en roll! När det gäller ledaren kan denne/a vara man eller kvinna, välj själva och prova gärna båda för att se hur detta påverkar handlingen i spelet!
- Ändra gärna på handlingen eller inslag i berättelsen, så att den passar er om ni behöver detta. Hitta även på egna spel, under samma eller nya ämnen och teman!

Spel 1.

Tema: Status

Det är dags för innebandyaktivitet (*eller annan bollsport*), och person A och person B ska välja lag.

Alla i gruppen står och väntar på att bli valda, och A och B: s samtal lyder:

– ”C är bra – honom tar vi.”

– ”Då tar vi D”!

Osv. tills det bara är några få kvar.

– ”Ni kan få ta G...”

– ”Nej, vi tar hellre två tjejer i så fall, vi har ju redan tagit F... F och G är ju ungefär samma”.

Osv. tills lagen är klara.

Så börjar spelet. Efter en stund råkar person A skjuta iväg bollen, så att den hamnar under en massa bänkar i ena hörnet av gymnastiksalen. A ropar åt person F att hämta bollen, då han/hon ”står närmast”. F gör detta för att vara A till lags. Detta händer flera gånger, att bollen hamnar under bänkarna, och varje gång A eller B skjuter iväg bollen får någon annan klättra bakom bänkarna och hämta den. Det blir ofta F, men ibland även någon annan. Spelet slutar med att A: s lag vinner. B är irriterad och mumlar något om att de skulle ha valt G i alla fall, samtidigt som han/hon blänger åt F: s håll. F ser skamsen ut.

- *Här kan det finnas flera personer som är mer eller mindre utsatta, genom att de har låg status i gruppen. Utforska detta i spelet.*

- *Dialogen ovan är bara tänkt som ett riktmärke. Hitta på och utveckla egen dialog, och lägg gärna till några fler inslag i händelseförloppet.*
- *Tänk på att Ni vill gestalta det som visar hur hierarkin i gruppen ser ut, samt hur statusen i gruppen är fördelad. Diskutera och analysera!*

Spel 2.

Tema: Sexuella trakasserier

Klubben/kåren är på sportlovsläger på en kursgård. Alla känner varandra väl och har haft aktiviteter tillsammans förut, så stämningen är trygg och lugn. Efter en hel dags aktiviteter utomhus bestämmer ett par tjejer, person A och person B sig för att använda bastun. Efter att de kommit ut ur själva bastun, och stått i duschutrymmet ett tag hör de några som viskar och fnissar. Det visar sig att två killar, person C och person D, har krupit in och gömt sig i ett ventilutrymme och ligger och kikar på tjejerna som duschar. När tjejerna upptäcker detta skriker de av förskräckelse, rycker åt sig sina handdukar och springer ut.

Senare på kvällen under en aktivitet (*bitta på själva!*) där hela gruppen deltar, upptäcker en tjej A att alla killar viskar och pekar på henne samtidigt som de skickar runt något som de alla verkar väldigt intresserade av. Ledaren har också upptäckt att killarna inte lyssnar utan håller på med något annat, och blir därför lite irriterad.

– ”Ge mig den där!” Säger han/hon och tar föremålet, som visar sig vara en mobiltelefon, ur händerna på en av killarna i gruppen. När ledaren ska stänga av telefonen som spelar upp ett videoklipp, stelnar han/hon till. Kille C har filmat tjej A i duschrummet, och låter nu detta videoklipp gå runt. Vid det här laget förstår alla vad som hänt, och tjej A blir röd i ansiktet och rusar ut ur rummet. Ledaren lägger telefonen ifrån sig, och springer efter A. Tjejerna samlas runt B och börjar viska oroligt. Kille C är genast framme och tar tillbaka sin mobil. Han sms: ar snabbt videoklippet till en av de andra killarna.

Efter en stund kommer ledaren tillbaka. Denne/a ser allvarlig ut och säger att han/hon vill prata med kille C och kille D enskilt. Ledaren tar killarna åt sidan och ber C att omedelbart radera videoklippet, vilket C också gör. Ledaren ser allvarlig ut och talar om för killarna att det absolut inte är ok att göra så. Sedan går han/hon till tjej A, som har plockat ihop sina saker och väntar på att bli hämtad för att åka hem. Ledaren undrar hur det är och om hon vill prata. Men A ruskar tyst på huvudet, och säger lågt att hon bara vill åka hem. Ledaren berättar att han/hon sett till att killarna raderat det som fanns på mobilen, och att det inte är något att bry sig om nu. – ”Det är ju

absolut inte ok att göra så, men du vet hur killar kan i den här åldern kan vara...” ” Du får försöka att strunta i dem.”

Sedan åker A hem, och ledaren återvänder till aktiviteten och de andra i gruppen.

- *Prova att byta, genom att göra person A och B till killar och C och D till tjejer. Hur förändrar detta perspektivet, spelet, och handlingsförloppet? Diskutera!*
- *Hur blir perspektivet och spelet annorlunda, om man spelar ledaren som en man eller en kvinna? Diskutera!*

Spel 3.

Tema: Utfrysning

Det är möte med klubben/kåren, och ett helgarrangemang/hajk där alla medlemmar i distriktet är inbjudna att delta ska nu planeras. Detta är något som gruppen sett fram emot länge och alla tycker att det ska bli spännande. Alla är ivriga och har mycket idéer som de vill föra fram, för de vill ju att det ska bli lyckat. Person A och person B är särskilt högljudda, de är vana att ta plats och bli lyssnade på. Övriga i gruppen är positiva till nästan allt de föreslår. Även gruppens ledare verkar vara extra lyhörd för vad de tycker och har att säga, ”de är ju så roliga och kreativa”!

Gemenskapen är god, och alla verkar bekräfta varandra. Men när en i gruppen, person C, vill säga något eller försöker dela ett skratt med någon verkar stämningen ansträngd. C blir tafatt, och de andra blir obekväma. De verkar varken vilja höra eller se person C. De avfärdar snabbt hans/hennes idéer och kommentarer, och pratar vidare. Några ger varandra menande blickar.

Det är nu tydligt att person C är utestängd, både från planeringen och från gemenskapen.

Det är sedan dags för fika och muggar delas ut till alla, men den som hämtat dem råkar få med sig en mugg för lite från köket. Person C blir utan och påpekar själv detta, då ingen annan lagt märke till det.

- ”Oj, jaha... du kan väl hämta själv, de står i skåpet”, blir svaret.

När C kommer tillbaka är stämningen mycket hög, person A har kommit med en fantastisk idé. Ingen ser C, de är alla fullt upptagna med att prata om hur bra A:s idé är och hur de kan jobba vidare på denna. Ingen märker heller att samma idé redan presenterats, men av person C. Person C blir iallafall lite gladare nu, känner sig lite bättre till mods och försöker försiktigt till dem/den som sitter närmast: ”Ja, det var ju precis så jag menade, visst är det kul?” De/denne kastar en snabb blick på C och ler menande och besvärat. Sedan vänder de sig bort från honom/henne och inåt mot gemenskapen istället. C sitter tyst under resten av mötet, och lämnar gruppen ensam när alla skiljs åt.

- *Det här är en situation som de flesta känner igen. Många har någon gång befunnit sig både i person C:s position och varit bland de som utgör övriga i gruppen. Diskutera gärna egna erfarenheter och reflektioner i samband med spelet!*
- *Tänk på att man inte behöver spela utstuderat elak för att gestalta utfrysning!*

Spel 4.

Tema: Ledarskap/Sexuella trakasserier

Det är sommarläger och alla har precis kommit till ”byn” för att samlas och slå upp tälten.

Gruppen består av yngre tonåringar samt 1-2 ledare som går runt och hjälper alla att komma i ordning. Stämningen är god och alla ser fram emot en vecka tillsammans. En av ledarna verkar också på mycket gott humör, skojar och skrattar med alla. Han/hon verkar särskilt intresserad av person A i gruppen (*kille eller tjej – välj själva*), och skämtar lite mer med honom/henne än med de andra. Person A är först lite blyg och verkar osäker på ledarens bemötande, men finner sig snart och blir även lite smickrad.

Tiden går, och är fylld med olika aktiviteter där alla har roligt tillsammans. Det är nu tydligt att ledaren verkligen gillar person A och även favoriserar honom/henne en del. Person A får ofta beröm inför de andra, och blir oftare direkt tilltalad i gruppen. De skämtar och skojar som om de alltid hade känt varandra. Resten av gruppen känner sig först lite utestängda, men börjar sedan nästan vänja sig vid deras försiktiga flirtande med varandra.

Nu är hela gruppen tillsammans vid en sjö och badar. Ledarens beteende börjar nu bli mer extremt. Han/hon verkar nästan söka fysisk kontakt med person A och busar med denne/a i vattnet och på stranden. Stämningen blir lite obekvämt och ansträngd, och nu märks det på person A att han/hon inte längre tycker att det är lika roligt. Men ”leken” har gått så långt nu, att ingen verkar våga säga något.

Efter badet söker person A upp en av de andra i gruppen, person B, för att prata. A berättar att det känns konstigt och inte alls bra, samt att han/hon inte vet vad han/hon ska göra för att värja sig från ledarens beteende och det som pågår. Men person B är irriterad på A, och har ingen lust att vare sig lyssna på eller hjälpa honom/henne. B tycker att A till viss del själv får skylla sig själv, och menar att ”det går visst bra att klaga nu, men du har minsann tyckt att det varit ganska kul innan”. B lämnar A som först blir lite ledsen, men sedan går över till de andra som håller på att förbereda för maten.

Vid middagen har alla trevligt igen, och det som hände vid badplatsen verkar långt borta. Alla pratar med varandra om olika saker, och ett av samtalen leder till att ledaren berättar ett

sexrelaterat skämt/fäller en sexrelaterad kommentar som på något sätt innefattar person A (*hitta på själva!*). Nu blir det tyst vid bordet och ledaren som förstår att han/hon nu gått över gränsen, blir röd i ansiktet, harklar sig och byter snabbt samtalsämne. Han/hon ber inte om ursäkt, utan låtsas mer som om ingenting har hänt. Person A sitter tyst och tittar ned i bordet.

- *När Ni ska improvisera fram ett skämt eller en kommentar behöver detta inte vara något grovt eller väldigt stötande för att Ni ska lyckas med Er gestaltning. När det gäller sexistiska kommentarer eller skämt, så är det väldigt olika i olika grupper vilka gränser och normer som gäller. De flesta anser nog ändå att sådana saker alltid är olämpliga när de kommer från en ledare i ett gruppsammanhang. I synnerhet om kommentaren/skämtet innefattar någon eller några personer i gruppen. Det kan alltså handla om något som först verkar till synes oskyldigt och skämtsamt, men som sagt av en äldre ledare får en helt annan karaktär när det sägs.*
- *Diskutera hur och vem som har rätt att definiera vad som räknas som verbala Forts. sexuella trakasserier, och vad som räknas som skämt eller oskyldig jargong!*

Spel 5.

Tema: Normer och förtryck

Klubben/kåren ska samlas kring en aktivitet med övernattnig (*hitta på!*). Man är inomhus och har två sovsalar, en för killarna och en för tjejerna.

Aktiviteten är i full gång, och det är livlig stämning. Det är många i gruppen, och blandade åldrar. Både mindre grupper med personer som känner varandra sedan tidigare och de som inte känner varandra lika väl.

Två killar, A och B, sitter och jobbar med något (*hitta på!*). Ytterligare en person - kille C kommer och börjar retas och skoja med A. C försöker ta ifrån A det han håller på med (*hitta på!*). Han rycker åt sig föremålet (*hitta på!*), och viftar med det från andra sidan bordet. Kille A rusar upp. A och C är bra kompisar och vana vid att kivas och bråka lite ”på skoj”. Men nu är inte A på humör, han får irriterat tag på föremålet och försöker rycka det tillbaka. Då går det sönder. A ser först snopen ut, sedan blir han arg.

– ”Jävla bög!” Säger han högt och slår till C.

– ”Ajajaj... Du behöver väl inte slåss” skrattar C andfått. ”Och bög kan du vara själv förresten.”
”Den som sa det, han va’ det!”

Då passerar ledaren som råkar höra A och C. Han/hon skakar på huvudet och säger till dem:

– ”Men, vilka ord ni använder mot varandra... det där är väl inga trevliga ord...?”

Killarna svarar inte på ledarens kommentar, men när han/hon gått vidare till några andra fortsätter de. Kille B fyller i och ropar på skoj:

– ”Ja! Den som sa det, han va’ det! Haha, A är en bögl! Nu får du inte sova bredvid mig i alla fall.”
Du får sova inne hos tjejerna... Haha!”

Några tjejer som befinner sig i närheten av killarna lägger sig nu i, och fnissar upphetsat. De börjar också reta A, och säger att de minsann inte vill ha några killar inne hos sig, och absolut inte ”nån bögl”. Alla skrattar, utom A som ser sur ut och argt slår i luften efter B och C.

Nu har ledaren dragits till den lilla gruppen igen p.g.a., de höjda rösterna, och han/hon säger strängt:

– ”Nej, nu får ni sluta”. ”Vi använder inte såna ord här har jag ju sagt...”

Gruppen skingrar sig och killarna fortsätter att knuffa och bråka lite grann på skoj.

- *Detta är ett intressant exempel på spel, då det inte finns någon konkret förtryckare eller utsatt person. Gruppens och ledarens gemensamma värderingar, attityder, och fördomar fungerar här som förtryckare; och de lider alla under hotet från konsekvenserna av att vara annorlunda inom gruppen. Diskutera och analysera denna problematik!*
- *Prova att byta ut ordet ”bögl” mot ordet ”cp” eller ”mongo”. Diskutera hur man använder ord som är knutna till utsatta eller avvikande grupper som skällsord.*
- *Vanligtvis i forumspel är ju syftet att man under spelets gång ska byta ut den som är förtryckt, och inte förtryckaren, men här kan ni prova att byta olika personer då det inte finns en enskild självklar utsatt person. Utforska och diskutera vems beteende som har störst inflytande på gruppen. Är det ledaren eller någon av de i gruppen som har högst status?*

Spel 6.

Tema: Våld

Klubben/kåren har en vinteraktivitet, och det är en stor grupp med deltagare i olika åldrar som är ute och åker skidor (eller någon annan vinteraktivitet) tillsammans. De äldre i gruppen tar mycket plats, och pratar och skrattar tillsammans. De yngre är mer försiktiga av sig, de har ju inte varit med lika länge och känner inte alla. När det är dags för korygrillning håller de äldre sig framme, vilket resulterar i att de yngsta hamnar längst bak i kön och får vänta länge. Särskilt två personer (välj kille eller tjej), A och B, bland de äldsta är extra framfusiga och tuffa i sin attityd. Det är tydligt att de yngre har mycket respekt för dessa två. Särskilt en person bland de yngsta (välj kille eller tjej), C, är nästan rädd för dem. Detta känner person A och person B, och de roas lite grann av det. De

gillar att kommentera eller tilltala C på ett sätt som verkar skrämja eller besvära honom/henne, de får dem att känna sig ytterligare lite större och bättre i gruppen. Ingen ledare har dock hittills reagerat på dynamiken i gruppen, utan tycker att allt verkar som det ska och brukar vara. Man anser det normalt att de äldre har ett sådant beteende mot dem som är yngre.

Ett snöbollskrig utbryter. Alla skrattar och leker med varandra. Leken trappas så småningom upp, och gruppen har nu delats i två sidor – de äldre mot de yngre. Person A och B leder den äldre delen av gruppen, men efter en stund så verkar många dra sig undan för att hitta på andra saker. Personer från båda sidor verkar också tycka det är lite obehagligt och överdrivet, att person A och B uppmuntrar varandra i sin aggressivitet. Ingen vågar dock säga något, A och B har hög status i hela gruppen och ingen vill ha dem emot sig.

A och B har nu riktat in sig på C. De känner hans/hennes rädsla och roas av den. De verkar inte själva tycka att de gör något fel, ”allt är ju bara på skoj”. De omringar C och kastar snöbollarna lite extra hårt. Nu är det bara de tre kvar, alla andra har lämnat snöbollskriget.

– ”Vi mular honom/henne”! Ropar nu A och B, och kastar sig med våld över denne/a, som kryper ihop i snön. Efter en stund upptäcker de att C har börjat gråta, och de slutar då. De är lite osäkra på hur de ska hantera situationen, de undrar om någon av de ledarna sett vad som hänt. Men alla verkar upptagna med annat och ser inte åt deras håll. A och B reser sig upp och suckar irriterat att det ju bara ”varit på skoj”, och att ”det väl inte var något”. C vågar inte säga något utan ligger kvar en stund i snön efter det att A och B gått därifrån. Sedan reser sig han/hon och går långsamt bort till övriga i gruppen, utan att säga något.

- *Diskutera hur ålder och erfarenhet påverkar status och utsatthet i en grupp!*
- *Prova också spelet utan ålderskillnadsperspektivet. Gör A, B, och C jämnåriga; men på olika positioner i grupphierarkin. Utforska hur våldsaspekten i handlingen förändras av detta?*

**HITTA ÄVEN GÄRNA PÅ EGNA SPEL.
LYCKA TILL!**

3.6 Exempel på två olika upplägg av arbetspass

Här följer två olika upplägg av arbetspass, ett kortare och ett längre. I det första och kortare passet ingår inga spel, utan fokus ligger på värderings- och skulpturövningar.

EXEMPELPASS 1

Beräknad tid ca 1,5 - 2 timmar

Gruppstorlek 6-10 personer

1. NAMNÖVNING (se sid. 9): Bra att börja med om inte alla känner varandra.
2. PRESENTATIONSÖVNING (se sid. 9)
3. PARSAMTAL (se sid. 9)
4. FYRHÖRNSÖVNING (se sid. 10): Välj två olika frågor.
5. RANGORDNINGSÖVNING (se sid. 11): Välj en fråga.
Eller STÅ PÅ LINJE 1-6 (se sid. 11)
6. Välj minst två av övningarna från avsnittet SKULPTURÖVNINGAR (se sid. 20).
Det är bra att börja med övningen ”Skulptera land och stad”, särskilt om gruppen inte är van att jobba med drama.
7. Avsluta med övningen HANDUPPRÄCKNINGSFRÅGOR/HETA STOLEN (se sid. 12) Välj gärna påståenden från detta material, men hitta också gärna på egna.

EXEMPELPASS 2

Beräknad tid ca 3,5 - 4 timmar

Gruppstorlek 10-15 personer

1. NAMNÖVNING (se sid. 9): Bra att börja med om inte alla känner varandra.
2. PRESENTATIONSÖVNING (se sid.9)
3. PARSAMTAL (se sid. 9)
4. FYRHÖRNSÖVNING (se sid. 10): Välj två olika frågor.
5. Välj någon av de mer lekfulla övningarna NAMNKULL, OMVÄND KATT & RÄTTA-LEK, HÄR KOMMER VI, eller ÅSKÅDARNA (se sid. 18).
6. Välj en av övningarna från avsnittet SKULPTURÖVNINGAR (se sid. 20), gärna ”Skulptera tema” så leder det lättare in i själva forumspelet.

7. FORUMSPEL: Dela upp er i mindre grupper. Välj färdiga spel från detta material (se sid. 22) eller hitta på egna situationer att spela upp.

Tänk på att inte använda samma spel i flera grupper!

3.7 Jokerns roll – om forumspel inför en inbjuden publik

Om ni tycker att forumspel är något som fungerar bra i er grupp, så kanske ni skulle vilja bjuda in medlemmar från någon annan distrikt eller organisation att komma och vara med. Eller kanske rent av gästspela på någon skola?

Den som leder forumspel inför en inbjuden publik kallas för ”Joker”. I början bör någon vuxen ta denna roll, då det innebär ett stort ansvar. Efterhand lär sig dock deltagarna hur en joker kan fungera och då kan de få prova på att själv leda sina kompisars spel. Yngre jokrar kan vara mycket lyckat om publiken består av yngre personer. Det kan överbrygga blygheten, och istället skapa en bro mellan skådespelare och publik.

Det är viktigt att det framgår klart att jokern inte ingår i spelet. Ibland kan denna/e värma upp publiken innan spelet med hjälp av lekar och värderingsövningar. Man kan välja mellan olika skulptur-, eller värderingsövningar som t.ex. ”parsamtal”, ”fyrhörnsövning” eller ”handuppräknings”. Skulpturövningar är ofta bra för att introducera arbetssättet för en okänd publik. Några forumskådespelare visar en skulptur som publiken får tolka. Om spelet sedan ska handla om t.ex. stress, kan åskådarna i mindre grupper sedan få bygga egna skulpturer som visar tänkbara orsaker till varför vi idag lider av mycket stress.

Jokerns uppgifter:

- Berätta för publiken om forumspel.
- Be publiken om hjälp att lösa konflikten – men betona att allt bygger på frivillighet.
- Visa intresse för problemet som spelet tar upp.
- Kom överens med publiken om vem/vilka som är de förtryckta i spelet, de som kan bytas ut.
- Byt bara ut en aktör i taget.

Jokerns roll forts.

- Om publiken är för passiv, bryt då spelet åt dem. Ropa ”Stopp” och fråga ”Är det bra så här?”.
- Informera inhopparna om att de får avgöra varifrån aktörerna ska börja spela.
- Informera publiken om deras möjlighet att ropa ”Stopp!” ”Saga!”, när de finner skeendet

på scenen alltför överdrivet eller orealistiskt.

- Tacka alla inhoppare.
- Visa aldrig Dina egna åsikter om inhopparnas lösningar.
- Låt varje inhoppare få avsluta sitt förslag, men avbryt då och då med frågan: "Är Du nöjd eller har Du mer att komma med?".
- Hejda ändlösa diskussioner mellan aktörer och publik. Uppmuntra istället till inhopp.
- Se till att sluta spela innan publiken tröttnat.
- Avsluta med en gemensam diskussion, där också de som inte spelat på scenen får komma till tals.
- Var flexibel med regler men aldrig med engagemang. Det är alltså okej att experimentera så länge det gynnar diskussionen och grupprocessen.

AVSLUTNING

Augusto Boal ska ha sagt att "alla människor, även riktiga skådespelare, kan spela forumteater". Den här typen av övningar och spel handlar om att man använder sig av drama som en metod, för att diskutera och förstå ämnen och teman på ett djupare plan. Man behöver alltså inte vara en van skådespelare för att det ska fungera bra. Det viktigaste är att man är engagerad i ämnet och att stämningen i gruppen är trygg.

Tips och råd:

- Tänk på att alla är med på sina egna villkor och efter egen förmåga. Så länge man är innanför rummets fyra väggar deltar man alltid på något sätt. Det är ledarens uppgift att se till att alla känner sig så trygga att de vill vara med. Man kan aldrig tvinga någon.
- Använd gärna lite rekvisita eller kostym när ni skapar Era spel. Det kan öka trovärdigheten och hjälpa inlevelsen på traven.

- Tänk på att spelet bara är teater. Då får man låtsas att man är en annan person som gör och säger saker man själv aldrig skulle göra eller säga.
- Bli inte rädda om någon skulle bli berörd eller rent av ledsen, på riktigt i övningarna eller spelet. Det är viktigt att ni inte exponerar individer i gruppen och använder spelet för att sätta fokus på någon enskild persons privatliv, men glöm inte att någon i gruppen ändå kan bli känslomässigt berörd av att behandla ett ämne. Man kan aldrig skydda någon från att bli ledsen, men man kan göra mycket för att se, förstå, och stödja den som är ledsen. Det är också ledarens uppgift, och allas ansvar, att se till att ingen blir utlämnad i gruppen.
- Ha roligt och våga bjuda på er själva! Tänk på att detta är något positivt som kan stärka er, både som grupp och individer.

LITTERATURTIPS OCH LÄNKAR

Boal, Augusto

- *De förtrycktas teater* (1979)
- *För en frigörande teater* (1978)
- *Förtrollad, förvandlad, förstenad* (1980)

Byréus, Katrin

- *Du har huvudrollen i ditt liv* (1990)

Hägglund, Kent och Fredin, Kirsten

- *Dramabok* (1995)

John M Steinberg

- *Aktiva värderingar* (2003)

”Uppdraget mot övergrepp”

- Grundmaterialet *Trygga Möten* (2006)

www.scout.se/uppdraget

Information om ”Uppdraget mot övergrepp” på Scouternas hemsida.

www.friends.se

Sveriges största organisation mot mobbning.

www.konspelarroll.org

”Kön spelar roll” är ett nätverk som jobbar med jämställdhetsarbete och unga människor.